

GÜNGÖR DİLMEN'İN KÜP HAMİT OYUNUNDA TASAVVUFİ İZLER

Selma DEMİROK

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Özet

Tasavvuf, insanın içindeki tanrıyı arama serüveninin sonsuz bir şekilde sürdürme yolculuğudur. İnsan, tanrının varlığının bir olduğunu kavradıktan sonra yaratan ve yaratılanın her daim iç içe olduğunu bilincinde hareket eder ve yaşamını bu düzlemde devam ettirmeye çalışır. İnsan ruhunu ehlileştirip onu doğru yola ulaştıran tasavvuf, kalplerden nefsi temizlemeye yardım eden bir ilimdir ve insanın tanrıya ulaşmadaki amaçlarını belli bir düzene koyma disiplini olarak açıklanır. Kendi özünü bulduktan sonra tanrıya ulaşmanın yollarını arayan insan, birtakım imtihanlardan geçerek sonsuz kaynağın izini sürmek ister. Tasavvuf da bu yolun en önemli temel taşlarından biri olarak kabul edilir.

Türk edebiyatında önemli bir yere sahip olan tasavvuf kavramı, birçok şair ve yazarın sürekli ilgi odağında olmuştur. Cumhuriyet dönemi Türk tiyatrosunun önemli isimlerinden biri olan Güngör Dilmen tasavvufa ilgisiz kalmayan sanatçılardan birisidir. Dilmen, kaleme aldığı Küp Hamit adlı oyunda insanın içindeki tanrıya ulaşma çabasını ve kendi özünü arama serüvenini anlatır. Bu yolculukta karakterine birçok ruh terbiyesi yaşatır ve bunları sürekli metaforik düzlemde sunar. Tasavvufun bir gizden çıktığını, aşama aşama ilerleyip istikrarlı bir şekilde gerçekleştiğini hissettirmeye çalışır. Bu anlatış biçimi doğal olarak donanımlı okuyucu ya da izleyici ile tamamlanan mesaja dönüşür. Sunacağımız bildiride Güngör Dilmen'in Küp Hamit oyununda tasavvufun nasıl işlendiğini göstermeye ve metindeki çıkarımların tasavvuf düşüncesiyle ilişkisine değineceğiz.

Anahtar Kelimeler: Güngör Dilmen, Küp Hamit, tasavvuf.

Giriş

Tasavvuf Nedir?

“Tasavvufun sözlük anlamı Arapça, yün elbise giymek anlamında bir kelimedir. Kul ile Allah arasında ihsan olayının gerçekleşmesi veya kulun ihsan vasfını kazanmasının yollarını gösteren bir ilim, bâtinî fıkıh mânâlarına gelmektedir.”⁶¹ Bir başka ifadeyle tasavvuf, “Allah'ı zâtı, isimleri ve sıfatlarıyla, isim ve sıfatlarının görünüşleriyle bilmek, ilmin gerçeklerini, gerçeklerin tek, hakîkate nasıl döneceğini bilmektir.”⁶² Tasavvuf, insan ruhunu ehlileştirip onu doğru yola ulaştıran, kalplerden kötü nefsi temizlemeye yardım eden bir ilimdir. İnsanın tanrıya ulaşmadaki amaçlarını belli bir düzene koyma disiplini tasavvuf. Hz. Peygamber döneminde başlayan bu düşünce sistemi, insanların peygamberin izinden gitmesini, onun hal ve davranışlarının örnek alınmasını ister. Böylece insan, nefsinin zulmüne karşı kendini korur ve benliğini yalnızca tanrıya adanmış olur. Dünya nimetlerinden elini çeken insan yavaş yavaş mütevazı bir yaşam tarzını benimser ve yalnızca kalbini Allah'a açmakla huzur bulur. “Tasavvuf yolunun dış yüzü birtakım riyazet ve mücahedede bulunmak, iç yüzü de birtakım menziller ve makamlardan geçmek suretiyle Allah'a yükselmektir.” Yalnızlığın ve içe kapanıklığın ardında yatan Allah'ı anma ve dua etme ritüeli sayesinde insan yalnızca tanrıyla beraber olmak ister.

“Mutasavvıflara göre, sūfinin amacı Hakk'a vâsıl olmak ise, belli terbiye ve merhalelerden geçmesi gerekir. Sūfinin bir yola girmesi ve bu yolun gerektirdiklerini yapması onun ilimde ilerlemesine netice sağlar. Tasavvuf yolunda ilerlemeyi sağlayan her türlü ilke ve eylem safâ (arınma) ya da tahalluku (ahlâklanma), varılan her türlü nokta ise müşâhede (hakîkate şahid olma) ya da tahakkuku ifade etmektedir.”⁶³

⁶¹ Ethem Cebecioğlu, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, Ağaç Kitabevi Yayınları, 2009, s.261

⁶² Ateş Tarihçisi, İslam Tasavvufu, Anka Yayınları, Ankara,2005, s.11

⁶³ Büşra Doğanay, Tasavvuf Düşüncesinde Seyr u Sülûk Üzerine Bir İnceleme, Anasay Dergisi sayı 2, Kasım 2011 s.6

Gelişme

Güngör Dilmen'in Küp Hamit Adlı Oyununda Tasavvuf İzleri

Cumhuriyet dönemi Türk tiyatrosunun önemli isimlerinden biri olan Güngör Dilmen, yazmış olduğu tiyatro eserlerinde tarihten, mitolojiden ve fantastik olaylardan beslenir. Bireyin ve toplumun sosyal ve ekonomik durumunu iyi analiz eden sanatçı, eserlerinde gözlemlediği olayları açık yüreklilikle dile getirir. Türkçeyi, mizahı ve hicvi çok yönlü ve derin bir üslupla kullanan Güngör Dilmen, vermek istediği mesajı eserlerine özenle yerleştirir.

Güngör Dilmen, 1964 yılında kaleme aldığı Küp Hamit adlı fantastik oyunda küp ustası olan Hamit'in kendi özüne dönme ve tanrıya ulaşma çabasını anlatır. Oyunda görülen tasavvufi izlenimlerin yanı sıra yozlaşmış dinin, ticaretin ve bilimin Hamit'in etrafında nasıl bir seyirde döndüğü de gözler önüne serilir. Hamit, tüm bu engellerin eşliğinde yeni bir hayata başlamanın imtihanı içine girer.

Hamit, oyunu başında çırağı olan Yusuf'un dükkânda olduğunu varsayarak ona tanrının insanı nasıl yarattığını anlatır. Burada insanın yaratılışı, insanın içindeki tanrı, tanrının içindeki insanın nasıl ortaya çıktığının izleri verilir. Hamit, bu yaratılış hikâyesini adeta kendi yaşarmışçasına anlatmaya başlar.

Hamit

"Tanrı insanı işte böyle yarattı Yusuf; toprağı, suyu havayı ateşi birbirine kattı, yoğurdu. Bütün gücümü dökeyim bu son yarattığıma; bana denk olsun. Bana en yakın, öyle diledi. Çünkü tanrı bütün öbür yarattıklarında yalnızdı. 'Var gücümü dökeyim bu son yarattığıma bana denk olsun, bana en yakın.' Çarkın önüne geçti, başladı çevirmeye. Çark her zamankinden hızlı dönüyordu ne olduysa o gün oldu işte, kitapların yazdığı kendine denk olanı yazmaya çalışırken gözleri karardı, kendini çarka kaptırdı. Öyle diyelim yarattığının uçurumuna düştü. Tanrı onun içinde unuttu kendini ve içinde hapis tanrının kıvransııyla uyandı insan. Doğruldu, güneşe karşı ıssız çamur çarkından." ⁶⁴

Hamit, bir yandan çarkı çevirirken bir yandan da tanrının insanı nasıl yarattığı hususunda derin düşüncelere dalar. Kendinde hissettiği ve onu sürekli kasıp kavuran eksik tanrıya ulaşamamak olduğunu fark eder. İçinde büyüyen o boşluğun ancak ona ulaşmakla kapanacağına inanır. "her şey tanrıdan gelir, sonunda yine tanrıya döner. İnsanda bulunan tanrısal öz, (ruh) evren yaratıldıktan sonra tanrısal ülkeden ayrılıp insan bedenine girmiştir. Ancak insan kişiliğini (insanlık değerini) kazandıran ve varlığının en yüce niteliği olan bu ruh, geldiği yere kavuşabilmenin özlemi içinde çırpınıp durur." ⁶⁵

Evrendeki her şeyin aşkla döndüğü bu düzende Hamit de döne döne aşka doğru yol alır. Birden ayaklarından itibaren çamurlaşmaya başlayan Hamit, vücuduna ne olduğunu anlayamaz. Kendi iradesi dışında gelişen bu değişime kadercilik anlayışıyla bakar ve teslimiyete doğru yol alır.

Hamit

"Başladı işte, parmaklarım ellerim balçığa karılıp gidiyor kendimi çamurdan ayırt edemiyorum. Yusuf, Yusuf, yetiş çamurlaşıyorum, küpleşiyorum. Korkaklığı bırak, iş olacağına varır. Küpleşiyorum, küpleşiyorum haydi küp Hamit küp, küp, küp, dön, dön,dön,dön huuuuuuuuuuu!" ⁶⁶

Hamit, bedenini artık teslim etmiş sadece ruhu ile hareket etmeye çalışmıştır. Onu duyan sadece Yusuf'tur. Tasavvufta ölmeden önce ölmek tabiri Hamit'in etrafında şekillenmeye başlamıştır. Artık

⁶⁴ Güngör Dilmen, Toplu Oyunları 3 Küp Hamit, Mito Boyut Yayınları, İstanbul, 1996, s.7

⁶⁵ Mehmet Önder, Mevlana ve Mevlevilik, Aksoy Yayınları, İstanbul,1998, s.43

⁶⁶ Dilmen, a.g.e., s.12

Hamit, kendi istediği şekle bürünmüş, yarattığı nesnenin içinde ölümünü gerçekleştirmiştir. Şimdi tek arzusu çağlayana varıp kana kana su içmek olacaktır. Suyu varmadan önce ölmesi onun kendi nefisini de öldürdüğüne işarettir.

Tasavvufi düşüncede ölüm tasniflerinden biri olan cesedi ölü ruhu diri olanlar adlı başlıkta Hamit'in de bu şekilde bir ölümü çağırıldığını söylemek mümkündür. "Bunlar ölmeden önce ölünüz hadis-i şerifine uygun olarak sefil ve iğreti tabiatlarından kurtulmuş bulunan ve ruhlarıyla sonsuzlaşan kişilerdir. Bunların bedenlerinden kurtulmaları, kılıcın kınından çıkmasına benzer. Kınından çıkan kılıç daha etkili olacaktır."⁶⁷

Hamit, küpleştikten sonra çeşitli imtihanlardan geçmek ister. Bu kararından Yusuf her ne kadar hoşnut olmasa da Hamit, kendi yolunu çizmekte kararlıdır.

Yusuf

"Böyle olacağı belliydi zaten.

Hamit

Şimdi bir işe başladık, yarım bırakmayalım.

Yusuf

Ne yarım bırakması, sen olmuşsun olacağını.

Hamit

Daha fırında pişmemiz gerek. Önce çıkar beni güneşe, iyice kuruyalım sonra sür ateşe. Şey, Yusuf ben çok susamışım.

Yusuf

Vereyim, ama zarardır Hamit usta bu halinle.

Hamit

(alınan) ne var halimde? Doğrusun, kendimi tutmalıyım, önce güneşte kuruyalım, sonra alevli korlar içime, ta ki iyice pişip, sert dayanıklı Hamit ustanın o ünlü küplerinden biri oluncaya dek."⁶⁸

Yusuf, ustasını güneşe çıkardıktan sonra kurummasını bekler ve sonra ateşin içine sürer. Hamit'in içeriden sesi duyulur. Feryat edip kendisini çıkarmasını ister ama Yusuf biraz daha sabretmesi için ustasını sakinleştirmeye çalışır. Hamit'in imtihanlarından biri olan sabır burada kendini gösterir. Sözlük anlamı, "birini bir şeyden alıkoymak, hapsedmek, tutmak, dayanmak ve sabretmektir. Başına gelen belalara, sıkıntılara dayanmaya sabır dendiği gibi, Allah'a ibâdetinde devam ve isyandan sürekli kaçmaya da sabır denir."⁶⁹ Hamit de her ne kadar bu durumdan bunalsa da sabreder ve sonunda varacağı çağlayanı düşünerek yanmaya devam eder.

Fırından çıkan Hamit, artık bir değişime uğramıştır ve arzularının farkında olup daha bilinçli hareket etmek istemektedir. Sonsuz suyun kaynağına gitmek isteyen Hamit, aradığı şeye ulaşmanın mutluluğu içindedir. Küpleşmeden önce inancının da eksik olduğunu, artık bu yolda ardına bakmayacağını şu sözleriyle dile getirir:

Hamit

"Taşıma suyuyla can körettiğim geride kaldı artık. Bu yolun dönüşü yok, Küp Hamit için maşrapayla testiyle giderilir susuzluk değil benimki, bütün bu değişim, küpleşim çağlayanı içmek içindi."⁷⁰

⁶⁷ Yaşar Nuri Öztürk, Din ve Fitrat, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul,1990, s.324

⁶⁸ Dilmen, a.g.e., s.13

⁶⁹ Cebecioğlu, a.g.e., s.281

⁷⁰ Dilmen, a.g.e.,s.15

Ticaretle uğraşan Mamit ve cemaat, Hamit ustanın etrafta olmadığını görünce onu öldü zannedip gömmek isterler. Yusuf karşı çıkar ama ustasının da hayatta olduğuna kimseyi inandıramaz. Yalnızca küpleştiğini savunur. Doktorun muayenesinin ardından öldüğüne kanaat getirmesi üzerine Hamit, gömülmek üzere cami avlusuna götürülür. Hamit usta artık tam bir teslimiyetle gömülmeyi bekler. Bir kurtarıcısının olduğunu, yine düze çıkıp çağlayana gideceğini bilir. Tasavvufta tevekkül kavramı Hamit'in sabırdan sonraki bir diğer imtihanı olarak karşımıza çıkar. "Tasavvufi inançta gerekli tüm çabayı sarf ederek, her türlü, tedbiri aldıktan sonra, işi tam bir inançla Allah'a havale etme, yani, deveyi bağladıktan sonra Allah'a emanet etmeye, tevekkül denir."⁷¹ Hamit, kendini yalnızca Yusuf'un ellerine bırakır. Cemaat, Hamit'i gömdükten sonra dağılır ve Yusuf, ustasını kurtarmak için çabalar. Hamit ise bu sırada ölmeden önce ölme felsefesini bir kez daha tadar ve kabrin insanı ne kadar daralttığının farkına varır.

Hamit

*"Ha gayret evladım, ooof, ooof gömülmek ne zor şey sımsıkı toprak altında böyle."*⁷²

Yusuf'un yardımıyla gömüldüğü yerden çıkan Hamit'in yeni ve sonsuzluğa giden yolculuğa başlar. Tasavvufta yer alan seyr-ü sülük kavramı Hamit'in geçireceği son imtihan durağı olur. "Seyr-ü sülük, Arapça kökenli olup gitmek ve girmek demektir. Bir şeyin nezaretinde Allah'a vuslat için çıkılan yolculuk manasına gelir."⁷³ "Mutasavvıflara göre, insanın mertebeleri atlayabilmesi için izlemesi gereken bir seyrin olması gerekir. Sâlik, sülûku boyunca dünyevi ilgi ve ilişkilerden kesilerek nefsini arındırır, kötü huylardan kurtularak ahlâkını güzelleştirir ve Allah'a ulaşma yeteneği kazanır."⁷⁴ Hamit, yolculuğa çıkarken yaşamı boyunca kalbinden geçen hisleri anlatmaya başlar. Tam bir arınma edasıyla gideceği sonsuz yolculuk boyunca yine Yusuf'a anlatır gibi kendiyi olan iç konuşmasını tekrarlar.

Hamit

*"Çamur dolu, testi kırıkları dolu, nemli loş dükkânda bıraktım Küpçü Hamit'i. Küp Hamit var şimdi. Küpler katından bir can dağa geldi, uçurum yüklü sular! Öyle özledim ki, kükreyip akacak içime, ama hiçbir zaman doyma yok Küp Hamit için. Hep içeceğim ama hiçbir zaman kanma yok Küp Hamit için. Haydi, davran yine, yolcu yolunda gerek, Küp Hamit çağlayanın dibinde gerek."*⁷⁵

Hamit, içindeki tanrı sevgisinin asla son bulmayacağını belirtir. Ulaştığı son nokta onun tanrı ile yok olduğu, kendi özüne döndüğü yer olarak karşımıza çıkar. Çağlayanın sonsuz bir biçimde akması tanrının da sonsuzluğuna işaret eder. Çağlayanın dibinde kana kana su içen Hamit için artık yeni bir yaşam başlar ve tanrının içinde kendini bulur. Oyunun bütününde kullanılan metaforlar, Hamit'in tanrıyı arayışındaki ortaya çıkan izlerdir. Hamit, önce çarkın başında iken tanrıyı temsil eder ve çarkın içine kendini kaptırır ve bu sefer tanrının içinde hapsolan kulun yerine geçer. Döne döne ilahi aşka varmak ister ve kendini çamurlaşmış bulur. Tıpkı tanrının insanı çamurdan yarattığı gibi Hamit de çamurdan yaratılıp tekrar çamura dönerek döngüyü tamamlar. Daha sonra pişip kuruması gerektiğini söyleyen Hamit için bu dönem onun olgunlaşma dönemi olarak karşımıza çıkar. Karşısına çıkan bu imtihanda Hamit, kendini kasıp kavuran sıcaklığın içinde sabreder ve yalnızca çağlayana kavuşma arzusuyla yanar durur. Bu pişme ve kuruma aşamasında Hamit bambaşka bir boyuta geçer ve bilinçlenmeye başlar. Artık başına gelecek imtihanların onu tanrıya ulaştıracağını anlar.

Cemaatin ve doktorun öldüğüne kanaat getirmesi üzerine Hamit bir süre gerçekten öldüğünü düşünür. Hem ruhen hem bedenen bu dünyadan ayrıldığını zannetse de Yusuf ile konuştuğunda yanında olan bir kurtarıcısının olduğunu fark eder. Artık ölüm de onu korkutmaz ve tam bir tevekkülle kendini toprağa teslim eder. Topraktan çıkıp çağlayana doğru gitmesi tanrıya ulaşmadaki son aşamadır. Hamit artık tüm imtihanlardan geçmiş, kendini tanrının yoluna adamıştır. Onun sevgisi, merhameti ve yüceliği karşısında ömrünün sonuna kadar doyamayacağı bir yaşama sahip olmuştur artık. Tüm bu imtihanların

⁷¹ Cebecioğlu, a.g.e., s.346

⁷² Dilmen, a.g.e., s.24

⁷³ Cebecioğlu, a.g.e. s.302

⁷⁴ Büşra Doğanay, Tasavvuf Düşüncesinde Seyr ü Sülük üzerine Bir İnceleme, Anasay Dergisi, sayı.2 Kasım, 2017 s.202

⁷⁵ Dilmen, a.g.e., s.25

mükâfatı olarak çağlayanın altında sonsuz bir sevgiyle donatılmıştır. Hamit'in içindeki tanrı sevgisi önce kasıp kavrulmuş bir küpten ibaret iken, her yanı susuzluktan yani tanrının eksikliğinden kavrulmuş, tüm yaşamı boyunca kana kana su içmeyi yani tanrının merhameti altında onun içinde var olmayı amaç edinmiştir. Yusuf, ona her zaman yardım etmiş ve yeni yaşamına ulaşması için elinden geleni yapmıştır.

Sonuç

Bu çalışmada, Güngör Dilmen'in Küp Hamit adlı oyununun tasavvufu bağlantısı ele alındı. Oyunda yer alan tasavvuf kavramı, Küp ustası olan Hamit'in içindeki tanrıyı arama arzusuyla başlar ve oyunun sonuna kadar kendini gösterir. Hamit'in yaradılış öyküsünü anlattığı an, insanoğlunun da var olduktan sonra içindeki eksikliğin farkına varılmasına işaret eder. Birey, içindeki tanrıyı arayıp sonsuz huzura kavuşmak için bir yola çıkar ve çeşitli sıkıntıları göze alarak imtihan kapılarını zorlar. Hamit de bu oyunda, önce tanrının insanı nasıl yarattığını bir kez daha anlatarak içindeki eksikliği doldurma hissine kapılır. Bir anda küpe dönüşür ve yolculuğu başlar. Pişme, kuruma ve gömülme onun için çağlayana ulaşmada bir imtihan kapısı olur. Bu sınavları başarıyla geçen Hamit sonunda çağlayana giderek sonsuz huzura kavuşmuş olur. Yapılan çalışma sonucunda tasavvufun mertebeleri Hamit'in yaşadığı olaylarla benzerlik gösterdiği ve tasavvufun metnin içinde var olan metafor olduğu tespitine ulaşılır.

Kaynakça

TARİHSİZ, Ateş(2005), İslam Tasavvufu, Anka Yayınları, Ankara,
BİLGİN, Azmi(2016), Türk Tasavvuf Edebiyatı Makaleleri, 'Tasavvuf ve Tekke Edebiyatı' Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara
Büşra DOĞANAY(2011), "*Tasavvuf Düşüncesinde Seyr u Sülûk Üzerine Bir İnceleme*", Anasay Dergisi sayı 2, Kasım 2017 s.202
Ethem CEBECİOĞLU(2004), Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, Anka Yayınları, Ankara
Güngör DİLMEN(1996),Toplu Oyunları 3 Küp Hamit, Mitos Boyut Yayınları, İstanbul
Mehmet ÖNDER(1998),Mevlana ve Mevlevilik, Aksoy Yayınları, İstanbul
Yaşar Nuri ÖZTÜRK(1990), Din ve Fıtrat, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul